

Teologisk innføring i o-antifonene

O-antifonene finnes i en langform og en kortform, førstnevnte til bruk som antifon til *Magnificat* i vepser de siste syv dager før jul, sistnevnte til bruk som hallelujavers i messen i den tilsvarende periode. Nedenfor kommenteres i utgangpunktet kun langformen. Kortformen nevnes dog der den aktivt avviker fra langformen, dvs. på annen måte enn ved bare ved å være en forkortet utgave av langformen.

Disse antifoner hører til meget gammelt liturgisk arvegods, og eksistensen kan i hvert fall føres tilbake til 600-tallet. De er gjennomsyret av bibelske formuleringer, ikke bare i de innledende ord, men gjennom hele tekstene. I stor utstrekning dreier det seg om gammeltestamentlige uttrykk som forstås typologisk, dvs. som utsagn som dypest sett viser til Messias som skulle komme, og som etter kristen oppfatning kom i Jesus Kristus.

O-antifonene har en «stigende» tendens, ved at de første formuleringer (f.eks. O Visdom) er mer vage Kristus-forutsigelser enn de senere (f.eks. O Immanuel), der det hele blir mer konkret. Også musikalsk har det vært en tradisjon å la tonehøyden stige en tone annen hver dag.

Hver o-antifon begynner med en lovprisning av Messias som skal fødes i Betlehem, ved bruk av tiltaleordet «O», samt et gammeltestamentlig uttrykk. Og hver antifon ender med bønn om at han må komme (*Veni: Kom!*)

En latinsk «o» (og også «o» på mange andre språk) uttales som en norsk lang «å». På norsk gjelder det bare i noen tilfeller (f.eks. i «tog»). Likevel er «o» beholdt også på norsk (slik tilfellet er på de fleste andre språk). Det gjør skriftbildet gjenkjennelig, og det gir også logikk – uansett språk – å tale om «o-antifoner». Hvorvidt det skal uttales som lang «å» eller som lukket «o» når antifonene synges, har liturgikommisjonen ikke tatt stilling til.

I de fleste antifonene står begynnerordene på latin i parentes. Det betyr at det er mulig å bruke o-antifonene både med og uten de latinske begynnerord. De latinske ord har nok større betydning ved sang enn ved lesning.

***Sapientia Altissimi* (17. desember)**

I den gammeltestamentlige visdomslitteratur blir «visdom» (*sapientia*) ikke bare lovprist, men sett på noe som har sitt opphav i Gud, ja, den blir personifisert (alltid med hunkjønn) og stilt aller nærmest Gud. «Visdommen» var det første Gud skapte.

Gjennom det greske logos-begrep (Ordet) blir Jesus langt på vei identifisert med Visdommen, bare at det nå ikke dreier seg om det første Gud skapte, men om ham som var med da Gud skapte verden. Når Kristus her omtales som Visdommen «som gikk ut fra Den høyestes munn» eller «Den høyestes Visdom» (*Sapientia*

Altissimi), spiller både 1 Mos 1,1.3a (I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden. ... Da sa Gud: ...) og Joh 1,1-3 (I begynnelsen var Ordet. Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begynnelsen hos Gud. Alt er blitt til ved ham ...) i bakgrunnen.

I hver antifon blir Visdommen (uttrykt også ved andre typologier) bedt om å *komme* for å frelse folket, slik dette en gang av Gud selv ble frelse eller ført hjem fra fangenskapet i Babylon. Her skal det skje ved å gi visdom til folket, slik det skjedde da Jesus kom til verden og virket i verden.

Andre relevante bibelord: *Sal 19,7*: Den gjør sin rundgang fra himmelrand til himmelrand, ingen ting er skjult for solens glød. *Sir 24,1.3*: Visdommen priser seg selv, stolt taler hun midt i sitt folk ... Jeg gikk ut fra Den høyestes munn. *Ordsp 8,1*: Hør, Visdommen roper, forstanden løfter sin røst. *Jes 11,2-3*: Herrens ånd skal hvile over ham, en Ånd med visdom og forstand, en Ånd med råd og styrke, en Ånd som gir kunnskap og frykt for Herren. Han skal ha sin glede i frykten for Herren. Han skal ikke dømme etter det øynene ser, og ikke skifte rett etter det ørene hører. *Jes 40,3-5*: En røst roper: Rydd Herrens vei i ørkenen, jevn ut en vei i ødemarken for vår Gud! Hver dal skal heves, hvert fjell og hver haug skal senkes. Bakket land skal bli til slette og kollene til flat mark. Herrens herlighet skal åpenbare seg, alle mennesker skal sammen se det. For Herrens munn har talt. *Mal 1,11*: Fra der sol går opp til der sol går ned, er mitt navn stort blant folkeslagene. *Luk 17,24*: For slik som lynet flammer opp og lyser fra himmelrand til himmelrand, slik skal Menneskesønnen komme til syne på sin dag.

***Dux Domus* (18. desember)**

Den andre o-antifon begynner med en dobbelt tiltaleform: «*O Adonai*» og «fyrste for [Israels] hus» (*Dux Domus*). «Adonai» er hebraisk og betyr «Herre», i betydningen Gud. Der hvor det hebraiske tekster inneholdt selve gudsnamnet (יהוה – Jahve), unnlot man av respekt for Gud å si dette ordet ved høytlesning fra Skriften, men leste i stedet «Adonai». Ordet er beholdt på norsk, men har (til forskjell fra latin) også fått tilføyd oversettelsen «Herre».

Her spilles det derfor på forventningen om Kristus både på at han er Gud ved at «Adonai» brukes, og at han skal gå inn i gudsgjeringen ved som fyrste å føre menneskene til Gud.

Relevante bibelord: *2 Mos 6,2.3.8*: Gud talte til Moses og sa: «Jeg er Herren. Jeg viste meg for Abraham, for Isak og for Jakob som Gud, men under mitt navn Herren var jeg ikke kjent for dem ... Og jeg vil føre dere til det landet jeg med løftet hånd lovet Abraham, Isak og Jakob. Jeg vil gi dere det til eiendom. Jeg er Herren.» *2 Mos 3,2a*: Da viste Herrens engel seg for ham i en flammende ild som slo opp fra en tornebusk. *Jes 11,4-5*: Han skal dømme fattige rettferdig, i rettferd skal han skifte rett for de hjelpeløse i landet. Han skal slå landet med sin munns ris og drepe de urettferdige med pusten fra sine lepper. Rettferd skal være beltet om livet og troskap beltet om hoftene hans.

Tanken på Herren som lovgiver blir enda mer konkret i antifonen «Emmanuel, Rex» (23. desember).

***Radix Iesse* (19. desember)**

Med «Jesse» (*Iesse*) siktes det til David-dynastiets forfar, Isai (יִשָּׂי – Jišaj), «Gud eksisterer» eller «Guds gave», på gresk *Iessai* (Ἰεσσαί) og på latin *Isai* eller *Jesse*. Den moderne norsk form «Isai» har sin forgjenger i den eldre form «Jesse» som har beholdt sin plass her og i en del andre juletekster.

Isai var barnebarn av den navngjetne kvinne Rut, og Isais yngste sønn ble til kong David.

De gamle messiasløftene til Isai og hans etterkommere innebar at selve skuddet på Isais «rot» (*radix*) aldri tape sin lovede posisjon, selve ved omfattende kongelig ulydighet og ved kongedømmets undergang ved det babylonske fangenskap (skildret i kongebøkene). Derved ble Jesu komme til verden – hvis slektskapslinje tilbake til kong David er vesentlig – den endelige oppfyllelse av disse løfter. I lovprisningen av «skuddet på Jesse rot» er det derfor Jesus Kristus som blir det vesentlige.

Nå er tiden innen løftenes oppfyllelse knapp, enten man tenker frelseshistorisk eller på det liturgiske år.

Relevante bibelord: *Jes 11,1*: En kvist skal skyte opp fra Isais stubbe, og et skudd skal spire fram fra hans røtter. *Jes 11,10*: Den dagen skal Isais rotskudd stå som et banner for folkene. Folkeslagene skal søke ham, og hans bolig skal være herlig. *Rom 15,12*: Og Jesaja sier: Isais rotskudd skal komme, han som reiser seg for å herske over folkene, til ham skal folkeslagene sette sitt håp. *Hab 2,3*: For synet venter på sin fastsatte tid, det vitner om enden, og det lyver ikke. Om det drøyer, så bare vent! For komme skal det, det kommer ikke for sent! *Hebr 10,37*: For ennå er det bare en kort stund, så kommer han som skal komme, og han skal ikke drøye.

Ordet «banner» (*Jes 11,10*) er i antifon-oversettelsen blitt til «tegn» (*signum*), ikke ulikt begrepsbruken innen ikonografien (Vår Frue av tegnet).

***O clavis* (20. desember)**

Nøkkelmakt spiller en vesentlig rolle i Bibelen. Jesus gir Peter himmelrikets «nøkler» (jf. *Matt 16,13-20*). Men det er han som er den egentlige nøkkehaver, ved at han er den virkelige Messias, David-ætlingen. Derfor sikter ordene om «[Davids] nøkkel» (*clavis*) dypest sett til Jesus Kristus som kom i julenatten.

Her er det tale om frelse både i betydningen «åpne» døren inn, og utfrielse fra fangenskapet i flere betydninger.

Relevante bibelord: *Jes 22,22*: Så skal herreveldet være stort og freden uten ende over Davids trone og hans kongerike. Han skal gjøre det fast og holde det oppe ved rett og rettferdighet fra nå og for alltid. Herren over hærskaene skal gjøre dette i sin brennende iver. *Åp 3,7*: Skriv til engelen for menigheten i Filadelfia: Dette sier Den hellige og sannferdige, han som har Davids nøkkel, han

som åpner så ingen kan stenge, og stenger så ingen kan åpne. *Jes 42,7*: [Så at du skal] åpne blindes øyne og føre fanger ut av fengselet, dem som sitter i mørke, ut fra fangehullet. *Sal 107,17*: Han førte dem ut av mørke og dødsskygge og slet lenkene deres i stykker. *Luk 1,79*: Gud skal skinne for dem som bor i mørke og dødens skygge, og lede våre føtter inn på fredens vei.

«Septer» (*sceptrum*) svarer til «kongestav» i andre sammenhenger (jf. visse oversettelser av *Sal 110,2*).

I kortformen dukker her «riket» (*Regnum*) opp, det som Jesus forkynte (jf. *Matt 4,23*) og som innebar befrielse fra det virkelige fangehull (*domus carceris*).

***Oriens, splendor* (21. desember)**

Antifonen er så kort at samme tekst utgjør både langform og kortform (bortsett fra at den innledende «O» og eventuelt den latinske formulering kun brukes i langformen).

Jesus Kristus er «verdens lys» (*Joh 8,12*) og betegnes i Sakarjas lovsang som «soloppgangen» (*Luk 1,78*). Ved å tiltale Jesus som «soloppgang» og «stråle [fra det evige lys]» (*Oriens, splendor*) aktiviseres en rekke lysutsagn i Bibelen.

Relevante bibelsteder: Jf. *Jes 9,2*: Det folket som vandrer i mørket, ser et stort lys. Over dem som bor i dødsskyggenes land, stråler lyset fram. *Mal 4,2*: Men for dere som frykter mitt navn, skal rettferds sol gå opp med legedom under sine vinger. Dere skal slippe ut og hoppe som kalver. *Luk 1,78-79*: Slik skal lyset fra det høye gjeste oss som en soloppgang og skinne for dem som bor i mørke og dødens skygge, og lede våre føtter inn på fredens vei.

***Rex gentium* (22. desember)**

Jesus kom ikke bare som en profet for eller konge for Israel, men også for alle andre folk, her omtalt som «folkeslagene» (*gentes*), og derfor betegnelsen «folkeslagenes konge» (*Rex gentium*). Hans komme var faktisk svaret på deres lengsel, eller egentlig deres «etterlengtede» (*desideratus*) frelser. Det gjør utsagnene om det verdensomspennende kommende messiasrike relevante når blikket rettes mot Jesu fødsel.

Uttrykket «som gjorde de to til ett» (*qui facis utraque unum*), refererer til Paulus' utsagn: «For han er vår fred, han som gjorde de to til ett og rev ned den muren som skilte, fiendskapet.» (*Ef 2,14*) Det handler om den lovede enhet mellom «Israel» og de andre folkeslagene (ofte kalt «hedningene»), her omtalt som «de to».

Andre relevante bibelord: *Hag 2,7a*: Jeg rister alle folkeslag ... *Jes 28,16*: Derfor, så sier Herren Gud: Se, jeg legger en grunnstein på Sion, en stein som er utprøvd, en kostbar hjørnestein, et sikkert fundament. *Jes 9,6*: For et barn er oss født, en sønn er oss gitt. Herreveldet er lagt på hans skulder. Han har fått navnet Underfull rådgiver, Veldig Gud, Evig far, Fredsfyrste. *Jes 2,4*: Han skal dømme mellom folkeslag og skifte rett for mange folk. De skal smi sverdene om til plogskjær og spydene til vingårdskniver. Folk skal ikke løfte sverd mot folk, ikke

lenger læres opp til krig. *1 Mos 2,7*: Da formet Herren Gud mennesket av støv fra jorden. Han blåste livspust i nesen på det, og mennesket ble en levende skapning.

I kortformen bestemmes «hjørneste» nærmere som *Kirkens* hjørneste.

Emmanuel, Rex (23. desember)

I Matteusevangeliet identifiseres Jesus direkte med den lovede «Immanuel»: «Se, jomfruen skal bli med barn og føde en sønn, og de skal gi ham navnet Immanuel – det betyr: Gud med oss.» (Matt 1,23) Han omtales derfor i antifonen som «Immanuel, [vår] konge» (*Emmanuel, Rex*).

Relevante bibelord: Jf. *Jes 7,14*: Derfor skal Herren selv gi dere et tegn: Se, jomfruen skal bli med barn og føde en sønn, og hun skal gi ham navnet Immanuel. *Jes 8,8b*: Med sine utspente vinger fyller den landet ditt, så vidt som det er, Immanuel! *Jes 33,22*: For Herren er vår dommer, Herren er vår lovgiver, Herren er vår konge. Han skal frelse oss. (*Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster: ipse salvabit nos.*)